

Χρήσεις και νοηματοδοτήσεις του 1821
σε μυθιστορήματα
και θεατρικά κείμενα του 20ου αι.

Άρης Φακίνος, *Το κάστρο της μνήμης*, εκδ. Καστανιώτη, 1993

Βενετία Μπαλτά, PhD, εκπαιδευτικός ΠΕ02

Τριλογία, με θέμα την ιστορική μνήμη και τη σχέση της με τη συλλογική ταυτότητα:

- *Το κάστρο της μνήμης, 1993*
- *Κλεμμένη ζωή, 1995*
- *Το όνειρο του πρωτομάστορα Νικήτα, 1998*

Δομή του μυθιστορήματος

- Το μυθιστόρημα είναι διαρθρωμένο σε είκοσι τέσσερα κεφάλαια.
- Σε δεκαέξι από αυτά, η τριτοπρόσωπη αφήγηση παρακολουθεί την πολιορκία, άλωση και ολοσχερή καταστροφή του Παλιόκαστρου από τους Τούρκους, σε μια χρονική περίοδο τοποθετείται μετά τη γαλλική επανάσταση και, οπωσδήποτε, πριν το 1821.
- Οκτώ κεφάλαια τοποθετούνται στο παρόν και παρεμβάλλονται κατά διαστήματα με την ένδειξη *Μονή Προφήτη Ηλία* και αύξουσα αρίθμηση.
- Στο χρονικό επίπεδο του παρόντος, η δράση είναι μηδενική. Εδώ εκκινούν οι προσπάθειες για την ανασύνθεση του παρελθόντος τόσο της πόλης όσο και του ίδιου του μοναστηριού.
- Στο χρονικό επίπεδο του παρελθόντος, η εξιστόρηση των συμβάντων παρουσιάζεται τόσο από την πλευρά των Ελλήνων όσο και από αυτήν των Οθωμανών.

Τα πρόσωπα, μια πρώτη προσέγγιση

- Στο χρονικό επίπεδο του παρελθόντος, κεντρικό πρόσωπο, από την πλευρά των Ελλήνων είναι ο Κώστα Μπέκας, «ο καπετάνιος του Παλιόκαστρου» (Φακίνος, 1993: 46).
- Από την πλευρά των Οθωμανών, αρχηγός της μεγάλης στρατιάς των πολιορκητών είναι ο Σελήμ πασάς, «ο σερασκέρης» (Φακίνος, 1993: 20).
- Στο επίπεδο του παρόντος, κεντρικό πρόσωπο είναι ο μοναχός Μελέτιος, «βιβλιοθηκάριος στον Προφήτη Ηλία» (Φακίνος, 1993: 49).

Ο χώρος της δράσης

- Πού βρίσκεται το Παλιόκαστρο; Τι χαρακτηριστικά έχει; Τι θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβολίζει;
- Η πόλη είναι χτισμένη σε «άγριο και πανύψηλο βουνό που οι Παλιοκαστρίτες είχαν διαλέξει -ποιος μπορούσε να ξέρει πριν από πόσους αιώνες- για να θεμελιώσουν τα πρώτα σπίτια τους. [...] φοβερά τείχη [...] με ογκολίθια [...] η τοσηδούλα πολιτεία έμοιαζε μ' επικίνδυνη κι απρόσιτη αϊτοφωλιά...» (Φακίνος, 1993: 23).
- Καθώς το Παλιόκαστρο είναι ένα Κάστρο που δεν υπάρχει πια παρά μόνο στη μνήμη, πώς μπορεί να λειτουργεί σε ένα συμβολικό/ φαντασιακό επίπεδο; Μήπως στις μέρες μας η ίδια η μνήμη κινδυνεύει; Μπορεί άραγε να σωθεί;

Ιστορική μνήμη και ταυτότητα

- Με τις διαφορετικές καταγραφές και επισημάνσεις τους, τα δύο επίπεδα χρόνου καλούν σε προβληματισμό σχετικά με τη μνήμη και την ιστορία.
- Η αφήγηση υποβάλλει τους συμβολισμούς της και αναπτύσσει τις ιδεολογικές της θέσεις.
- Ένας ευρύς προβληματισμός για την ιστορία, τη θέση των Ελλήνων σ' αυτήν, τις σχέσεις με την Ευρώπη και την Ανατολή απασχολεί τα πρόσωπα του μυθιστορήματος κα στα δύο χρονικά επίπεδα.
- Ο λόγος τους εκφέρεται με διάφορους τρόπους, ωστόσο με μικρές επιμέρους διαφοροποιήσεις οι βασικοί άξονες του προβληματισμού τους είναι κοινοί.
- Πολυφωνικός ως προς τα πρόσωπα που τον εκφέρουν, ο λόγος του κειμένου είναι εν τέλει στην ουσία του ισχυρά μονοφωνικός.

Και πάλι για τα πρόσωπα: η κοινωνική ταυτότητα

- Στο επίπεδο του παρελθόντος, κεντρικό πρόσωπο είναι ο **Κώστα Μπέκας**.
- Εισάγεται στο μυθιστόρημα μέσα από την αποτύπωση της βιωματικής του σχέσης του με τον χώρο και προσδιορίζεται ως ο καπετάνιος του Παλιόκαστρου.
- Η μορφή και τα χαρακτηριστικά της ζωής του οικοδομούνται σταδιακά και συνάγονται από ποικίλα στοιχεία.
- Είναι ο αδιαμφισβήτητος αρχηγός, ακέραιος, γενναίος, σεβαστός από όλους, εχθρούς και φίλους. Μοναχικός, χωρίς οικογενειακούς δεσμούς.
- Στο επίπεδο του παρόντος, κεντρικό πρόσωπο είναι ο **μοναχός Μελέτιος**.
- Και εδώ, η μορφή οικοδομείται σταδιακά και γίνεται όλο και περισσότερο απόκοσμη.

Αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις: ένα καίριο στοιχείο της αφήγησης:

- Η κυρίαρχη αντίθεση τοποθετείται στο παρελθόν: οι Έλληνες που αγωνίζονται για την ελευθερία τους, αντιπαρατίθενται στους Οθωμανούς που ζουν υποταγμένοι στην εξουσία του σουλτάνου.
- Οι Ευρωπαίοι διαφοροποιούνται σε σχέση με τους Έλληνες: η διαφοροποίηση αναφέρεται σε θέματα θρησκείας, πολιτισμού, αξιών, ιστορικών ριζών.
- Στο επίπεδο του παρόντος, οι σύγχρονοι Έλληνες που σκιαγραφούνται αρνητικά, αντιπαρατίθενται στους προγόνους τους, που εμφανίζονται με τρόπο εξιδανικευμένο.

Συνοψίζοντας:

- *Το κάστρο της μνήμης είναι ένα σύνθετο στη δομή του μυθιστόρημα, με ισχυρό ιδεολογικό προβληματισμό σε θέματα σχετικά με την ελληνική ιστορία, την μνήμη, την ανάγκη διαφύλαξής της και την ταυτότητα.*
- *Οικοδομείται σε δύο χρονικά επίπεδα.*
- *Σύμφωνα με την οπτική της αφήγησης, αυτό του παρόντος, δείχνει έναν κόσμο σε σύγχυση, που όμως έχει ακόμη τη δύναμη να αναζητά το παρελθόν και να θέτει ερωτήματα.*
- *Το παρελθόν από την άλλη, εφόσον ανασυγκροτηθεί μέσα από τις διαδικασίες της μνήμης, έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στον σύγχρονο άνθρωπο, την αναγκαία αίσθηση της συνέχειας και την ερμηνευτική δύναμη που προσδίδει η γνώση της ιστορίας.*